

8. Tyshchenko V.V. Zmist intelektual'noho komponenta movlennyevoyi diyal'nosti // Naukovij chasopis NPU imeni M.P.Dragomanova: Serija 19: Korekciyna pedagogika ta special'na psihologija. – 2005. – Vip. 2. – Ch.1. – S. 129-141
9. Trofymenko L.I. Korekciyne navchannya z rozvytku movlennya ditej seredn'oho doshkil'noho viku iz ZNM: Prohramno-metodychnyj kompleks / Za red. Ye.F.Sobotovych – K.: «Aktual'na osvita», 2007. – 120s.

Тищенко В.В. Патогенез общего недоразвития речи невыясненной этиологии: психолингвистический анализ проблемы

В статье подымается вопрос о необходимости пересмотра и уточнения научных представлений о структуре речевого дефекта при общем недоразвитии речи невыясненной этиологии. Актуальность этой проблемы вызвана несогласованием, возникших между клинико-педагогической и психолого-педагогической классификациями речевых нарушений вследствие широкого и необоснованного использования в логопедической практике понятие «общее недоразвитие речи невыясненной этиологии», скрывающего недостаточно изученные и недифференцированные формы речевой патологии. В статье предпринята попытка психолингвистического анализа обозначенной группы речевых патологий и выявления дифференцированного патогенеза и симптоматики в пределах ее подтипов. Впервые проанализированы патогенез овладения лексическими обобщениями разного уровня с позиций синтагматической и парадигматической организации языковых знаков.

Ключевые слова: общее недоразвитие речи невыясненной этиологии, синтагматическая и парадигматическая организация языковых знаков, нарушение речи, классификация.

Tyshchenko V.V. The pathogenesis of the general underdevelopment of speech of unknown etiology: psycholinguistic analysis of the problem

The article covered the question of the need to revise and clarify the scientific ideas about the structure of the speech-language disorders in the general underdevelopment of speech of unknown etiology. The urgency of this problem is caused by inconsistency arising between used in Ukraine the clinical and psycho-pedagogical classifications of speech-language disorders as a result of extensive and unjustified use in speech-language pathology practice, the concept of "total underdevelopment of speech of unknown etiology", hiding poorly understood and undifferentiated forms of speech-language pathology. The author attempts to psycholinguistic analyze a described group of speech pathology and identify differentiated pathogenesis and symptoms within its subtypes. For the first time the pathogenesis of acquirement of different level of lexical generalizations from the standpoint of the syntagmatic and paradigmatic organization of language signs was analyzed.

Keywords: general underdevelopment of speech of unknown etiology, syntagmatic and paradigmatic organization of language signs, speech disorder classification.

Стаття надійшла до редакції 31.05.2016 р.

Статтю прийнято до друку 02.06.2016 р.

Рецензент: д.пед.н., проф. Конопляста С.Ю.

УДК 376-056.36 : 37.016 : 62/64] (043.5)

Товстоган В.С.

**ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ТРУДОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
В РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ ШКОЛЯРІВ У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-ДЕФЕКТОЛОГІВ**

У статті розглядається проблема формування професійно-трудової компетентності в розумово відсталих школярів у системі підготовки студентів-дефектологів. Як один із засобів вирішення цієї проблеми, запропоновано зміст навчальної програми «Спеціальна методика трудового навчання», який ґрунтується на основі авторської моделі професійно-трудової компетентності. Модель зазначеної компетентності представлена трьома блоками: блок здібностей та інтелектуальних дій, блок особистісних якостей і професійно-трудова. Професійно-трудова блок включає когнітивну, організаційно-операційну, графічно-технологічну, профорієнтаційну, економічну, інформаційну, соціальну компетентності. Показниками її сформованості визначені мотиваційний, когнітивний, поведінковий, ціннісно-змістовий аспекти, емоційно-вольова регуляція процесу і результату прояву компетентності учнем. Зміст навчальної програми структурований трьома розділами: перший – загальнодидактичний, другий присвячений формуванню загальних здібностей і якостей особистості, третій – професійно-трудова підготовці вихованців спеціальної школи, зокрема, формуванню спеціальних здібностей.

Ключові слова: професійно-трудова компетентність, підготовка студентів-дефектологів, спеціальна методика трудового навчання, розумово відсталі учні.

У національній програмі «Діти України» зазначається, що забезпечення повноцінного розвитку дітей з особливими потребами знаходяться у прямій залежності від рівня компетентності спеціалістів-дефектологів [2, с. 16]. З огляду на це положення, до важливих завдань підготовки фахівців-дефектологів віднесена методична підготовка з урахуванням мінливих соціально-економічних умов, які, в свою чергу, позначаються на змісті та критеріях оцінки навчальних досягнень учнів в Концепціях, нових Законах про освіту та освітніх стандартах. Проте даний вид діяльності вчителя спеціальної школи

не існує в чистому вигляді, оскільки постійно перебуває в тісній взаємодії з іншими – навчальною, корекційною, виховною, роботою з батьками вихованців, науково-дослідною і пропагандистською діяльністю [4, с.161].

Розв'язання цього завдання потребує від вчителя широких компетенцій: орієнтування в нормативних освітніх документах, вивчення, аналізу та систематизації передового педагогічного досвіду, сучасних досліджень в конкретній освітній галузі, знання та володіння дидактичними основами викладання навчальних дисциплін (принципами, методами, засобами, формами, змістом), системне знання міжпредметних зв'язків (з урахуванням програмних вимог). тощо.

Об'єктом нашого наукового дослідження є процес формування професійно-трудової компетентності в розумово відсталих школярів. З точки зору особистісно орієнтованого підходу це завдання має вирішуватись обома суб'єктами корекційного навчально-виховного процесу в спеціальній школі: вчителем і учнем (та керованою дефектологом, участю в ньому батьків вихованця). Зрозуміло, що самомотивований, активний, старанний, наполегливий учень, який цінує здобуті знання, використовує їх у побутовій чи трудовій діяльності – це лише одна важлива умова забезпечення вказаного процесу, але недостатня. Іншою, вирішальною умовою (з огляду на контингент школярів спеціальної школи) є вчитель-дефектолог з його знаннями, досвідом (С. Миронова, В. Синьов та ін.) [4; 6].

Метою нашої статті є обґрунтування та визначення основних змістових ліній викладання дисципліни «Методика трудового навчання в спеціальній школі» для підготовки студентів спеціальності «Корекційна освіта» в аспекті формування професійно-трудової компетентності в розумово відсталих школярів спеціальної школи.

На систему трудового навчання і виховання цих шкіл в нинішніх соціально-економічних умовах покладаються нові функції й завдання – підготовка особистості випускника, здатного запропонувати якісні послуги на ринку праці в доступних для нього сферах промислового, сільськогосподарського виробництва чи побутового обслуговування. Ефективність цієї роботи в минулому визначалася різними показниками, критеріями: рівнем соціалізації випускників школи, показниками професійно-трудової адаптації (О. Агавелян, В. Бондар, А. Висоцька, А. Гнатюк, В. Карвяліс, С. Мирський, Г. Мерсіянова, І. Моргуліс, А. Раку, К. Рейда, Б. Тейвіш, О. Хохліна та ін.) [1; 3; 5], соціальної адаптації (В. Засенко, А. Кирилова, Н. Коркунов, Л. Плох, А. Погосов, В. Синьов, І.Татьянчикова та ін.), побутової (Н. Видрич, Л. Дробот, С. Конопляста, Г. Мерсіянова, А. Раку, В. Старцева) [3, с. 30], виробничої психологічної адаптації (А. Висоцька), «соціально-трудової зрілості» (В. Бондар) [1, с. 60], результатами працевлаштування, зокрема, продовженням трудової діяльності за професійним напрямом, обраним у школі, чи після закінчення ПТУ – «професійною стійкістю» (К. Турчинська) та ін.

На сьогодні згідно наказу МОН України № 371 від 05.05.2008 року «Про затвердження критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти», нового Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 року № 1392), Державного стандарту спеціальної освіти (2013 р.) рівень компетентності учня передбачено визначати на основі вивчення змістового, процесуального та мотиваційного компонентів навчальної діяльності. Згідно останнього документа до пріоритетів спеціальної освіти включена компетентність випускників спеціальної школи з вадами психофізичного розвитку: «навчальний процес має бути зорієнтований на значне посилення рівня професійної інформованості і компетентності», результатом якого має бути досягнення такого рівня розвитку і освіченості учня, який буде відповідати його потенційним можливостям, сприятиме формуванню його особистості, можливості продовжити навчання після школи, а, отже, інтегруватись у суспільне життя.

Успішність в освітній галузі «Технології», яка представлена навчальною дисципліною «Трудове навчання», вимірюється професійно-трудовою компетентністю, під якою ми надалі будемо розуміти засвоєний учнями в процесі навчання досвід предметно-перетворювальної діяльності, пов'язаної з набуттям нового (термінологічного) знання і вміння, його перетворенням і застосуванням: когнітивного, організаційно-операційного, графічно-технологічного, професіографічного (профорієнтаційного), економічного, інформаційного, соціального.

Проведений нами аналіз діючих навчальних програм з методики викладання трудового навчання в спеціальній школі, згідно яких навчають студентів із спеціальності «Корекційна освіта», показав певну вузькість, поверховість змістової підготовки. Зокрема, зміст робочої програми «Ручна праця зі спеціальною методикою викладання» обмежується дидактичними основами викладання трудового навчання та методикою формування в учнів молодших (1-3) класів умінь працювати з різними матеріалами: папером і картоном, глиною і пластиліном, природним матеріалом і текстильними матеріалами, конструктором, ознайомлення з технікою вишивання тощо. В той же час питанням формування в учнів загальнонавчальних та спеціальних знань, умінь, навичок приділяється недостатньо уваги.

Практично відсутній в програмах матеріал із професійної орієнтації. Такий самий стан і в діючих навчальних програм із трудового навчання для спеціальних шкіл, на які орієнтуються у ВНЗ: лише у четвертому класі (в програмах за профілями швачка і квітникарство) передбачено одна година на ознайомлення з даними професіями, а у випускних класах відведено 3-4 години на ознайомлення учнів із обладнанням робочого місця швачки та вимогами щодо економного розкрою текстильного матеріалу. В інших програмах (столярна, слюсарна, картонажна справи) профорієнтаційний компонент практично відсутній. Наслідками побудованих таким чином програм є відсутність знань, як у студентів, так і в учнів, вимог професій до особистості людини, не вміння співвідносити набутий досвід, особисті якості з вимогами професіограми обраної спеціальності, спричиняє помилки в процесі побудови професійних планів.

Іншою вадою діючих навчальних програм у спеціальній школі є застаріла матеріальна база, а в ВНЗ – відсутність такої взагалі, що негативно позначається на методиці професійного навчання, можливо, за виключенням квітникарства. Решта занять, які стосуються формування спеціальних здібностей у школярів, навичок роботи з новими матеріалами, інструментами, із студентами може проводитись лише у формі презентацій. Зазначене пояснює практику залучення директорами спеціальних шкіл (шкіл-інтернатів) до викладання трудового навчання не фахівців-дефектологів з університетської лави, а практиків-фахівців із різних галузей промисловості чи сільського господарства, які не мають знань із психології розумово відсталих школярів, методики викладання в спеціальному загальноосвітньому закладі. Знання і досвід роботи з учнями спеціальної школи вказані фахівці набувають в процесі викладання в школі та на заочних відділеннях в університетах. Наслідком такого стану справ є ускладнення реалізації кінцевої мети навчання в спеціальній школі – готовність випускника до самостійної професійно-трудової діяльності, соціально-трудової адаптації, інтеграції у суспільство.

З метою формування уявлень та опанування методикою проведення профорієнтаційної роботи з учнівською молоддю з порушеннями психофізичного розвитку до структури курсу «Методика виховної роботи в допоміжній школі» (розділ «Профорієнтаційна робота в допоміжній школі») нами була розроблена програма «Профорієнтаційна робота в допоміжній школі» з розробленими до неї уроками. Використання її передбачено не тільки студентами, а і вчителями трудового навчання, класними керівниками, психологами спеціальних шкіл.

Аналіз літературних джерел з проблеми дослідження професійно-трудової компетентності, як певного результату чи характеристики досягнень людини на визначеному етапі його професійно-трудового навчання (А. Аронова, А. Баранникова, О. Бермуса, В. Болотова, І. Зимньої, Г. Голуба, В. Краєвського, О. Лебедева, М.В. Рижаківа, Ю.Татура, І. Фруміна, А. Хуторського, О. Чуракової, М. Чошанова, В. Шадрикова, П. Щедровицького та ін.), дозволив нам визначити її показники та критерії сформованості в учнів спеціальної школи.

До показників, що забезпечують змістове наповнення професійно-трудової компетентності, нами було віднесено такі: когнітивна, організаційно-операційна, графічно-технологічна, професіографічна, економічна, інформаційна, соціальна, яка містить такі компоненти: компетентність у сфері самостійної пізнавальної та соціально-трудової діяльності, у сфері соціальної взаємодії, організації власної життєдіяльності відповідно до соціальних уявлень щодо здорового способу життя.

Для оцінки сформованості професійно-трудової компетентності школярів нами було прийнято такі критерії: готовність до прояву компетентності (мотиваційний аспект); опанування знаннями змісту

компетентності (когнітивний); досвід прояву компетентності у різних стандартних і нестандартних ситуаціях (поведінковий); ставлення до змісту компетентності та об'єкту його застосування (ціннісно-змістовий); емоційно-вольова регуляція процесу і результату прояву компетентності.

Наша модель професійно-трудової компетентності змістово представлена такими трьома блоками: два базових – блок здібностей та інтелектуальних дій, що характеризують людину з боку інтелекту, і блок особистісних якостей, властивостей, котрі формуються в навчально-виховному процесі школи. Перші два блока - базові, тому що слугують підґрунтям для формування професійно-трудової компетентності; і мають бути сформовані у період навчання учнів у молодших (1-3) класах. Третій блок – професійно-трудова, його складові розпочинають формуватися, переважно, з четвертого класу.

Зазначена структура дає уявлення студентам, в якій послідовності слід формувати професійно-трудова компетентність, дотримуючись онтогенетичного підходу, показує, на які критерії оцінки її сформованості слід орієнтуватися самим і учнів.

Зокрема, когнітивна компетентність (професійні знання) має бути представлена в навчальній і робочій програмах «Спеціальної методики трудового навчання» трьома основними групами технічних та технологічних знань а) «предмети діяльності» (назви виробів, деталей, матеріалів та їх характеристика); б) «засоби діяльності» (назви інструментів, машин, пристроїв та їх деталей); в) «програмування діяльності» (терміни, що регулюють виконання учнями практичних завдань) [3, с. 24].

Організаційно-операційна компетентність (досвід професійної діяльності) включає досвід роботи з інструкцією, інструментом, обладнанням, матеріалом, контрольовано-вимірним інструментом. За Г. Мерсіяною, - це розвиток загальнотрудових і спеціальних умінь, а саме - умінь учнів визначати послідовність виконання практичних дій на основі аналізу отриманої інструкції, предмета діяльності, його частин та технологію обробки матеріалу; здійснювати самоконтроль в процесі виконання практичного завдання; порівнювати виконану трудову дію за наданим зразком-еталоном чи схематичним зображенням, визначати план трудових дій-операцій. Таким чином, даний вид компетентності включає такі показники: 1) орієнтувальну діяльність (усвідомлення завдання), 2) планування діяльності: правильна підготовка учнем робочого місця, інструменту, обладнання, контрольних засобів, матеріалу до виконання завдання із дотриманням правил охорони праці, 3) самостійність виконання завдання, 4) дотримання навичок самоконтролю, 5) якість виконаної роботи (відповідність зразку, завданню), 6) термін виконання завдання, 7) звіт про виконану роботу, 8) самоаналіз та самооцінка виконаного завдання.

Графічно-технологічна компетентність пов'язана з такими напрямками професійної діяльності, як швейна, столярна та слюсарна справи (потрібні вміння наносити розміри на матеріал або користуватися кресленням, ескізом, технологічною карткою, викрійкою), плиточник-лицювальник (врахування таких параметрів як довжина, висота, площа, периметр, кут тощо). Таким чином фахівцям зазначених професій потрібно навчитись вирішувати завдання, пов'язані із вміннями користуватися технологічною (технологічним процесом, технологічною інструкцією, операційною технологічною чи інструкційною картою, наданим планом виконання практичних робіт) та конструкторською документацією (кресленням виробу, деталі; схемами, ескізами), зразком виробу; визначення та застосування одиниць виміру – метри, сантиметри, міліметри; визначати співвідношення між різними величинами (довжини, ширини, товщини, висоти, периметру, площі, кута тощо), порядку нанесення креслення на об'єкт (предмет), розуміння умовних графічних позначень (визначення контурних ліній деталей, невидимих ліній, отворів тощо).

Професіографічна компетентність має включати знання вчителем і учнем вимог професії до особистісних якостей людини, здібностей, її досвіду, вміння співвідносити власні фізичні, інтелектуальні можливості з обраною спеціальністю, уявляти умови здійснення діяльності, користуючись професіограмою.

Володіння інформаційною компетентністю передбачає здатність отримувати потрібну професійну, соціальну інформацію, вміння її сприймати, зберігати, обробляти, поширювати: через інтернет, електронну пошту, скайп, користуватися пошуковими системами і т. ін. Наприклад, в процесі застосування методу проектів на уроках трудового навчання.

Економічна компетентність потребує розуміння та використання в професійній діяльності вчителями (і школярами) таких соціально-економічних понять: ціна товару, собівартість виготовленого виробу, цінні папери, акція, реальна заробітна платня, інфляція, умови праці, охорона праці, профспілки, безробіття, біржа праці, реклама, права споживача та захист його прав, фінансові послуги, банк, ломбард, страхові послуги, податки, страхування, нотаріальні, медичні послуги, соціальний захист населення (В. Воронкова, С. Козакова, Т. Стариченко).

Крім формування складових професійно-трудової компетентності важливо усвідомити студентам такі критерії оцінки професійно-трудової компетентності як знання, досвід діяльності, ставлення до об'єкту діяльності, саморегуляція процесу діяльності і поведінки, готовність до прояву професійно-трудової компетентності учнем.

Стисло зупинимось на значенні (ролі) такого критерія оцінювання компетентності, як ставлення підлітка до об'єкту діяльності. До них ми віднесли такі якості особистості: працелюбність, акуратність, старанність, справедливість, сумлінність, ініціативність, відповідальність (В. Бондар). За силою емоційно-мотиваційного ставлення до діяльності виділяємо стійку позитивну мотивацію, позитивно ситуативну, ситуативно негативну, стійку негативну, індиферентну.

Важливо також приділяти увагу такому критерію, як емоційно-вольова регуляція процесу діяльності і поведінки, тому що свідоме регулювання людиною своєї поведінки і діяльності, пов'язані із умінням долати внутрішні і зовнішні перешкоди. В якості показників її прояву відібрані такі (В. Лозова, І. Зимня, А. Троцько та ін.): ініціативність, характеристики діяльності (енергічність, інтенсивність, результати активності), позитивне ставлення до діяльності (сумлінність, інтерес, допитливість), самостійність, усвідомленість діяльності, вольові властивості особистості (наполегливість, рішучість, витримка, здатність чинити опір відволікаючим впливам, доведення дорученої справи до кінця, готовність долати об'єктивні перешкоди на шляху до мети), цілеспрямованість, творчість.

Іншим критерієм оцінки є готовність до прояву професійно-трудової компетентності учнем, яка включає в себе мотиваційну готовність, що проявляється у захопленні професією, прагненні до професійного росту, саморозвитку, вдосконалення досвіду професійної діяльності.

І. Арон пропонує розглядати в дошкільному та шкільному віці термін «психологічна готовність», як стійку характеристику особистості, яка формується тривалий час на різних етапах онтогенезу, і включає такі складові: формування знань, розвиток умінь і навичок, формування мотивації. Для ефективного професійного самовизначення (а воно передбачає одночасне включення процесу формування професійно-трудової компетентності), вважає вчений, молодій людині слід опанувати такими знаннями: про себе (про свої здібності, якості), про оточуючих людей, соціальний світ, предметний світ і світ професій. До вмінь і навичок, які людина здобуває, відносяться самосприймання, самооцінка, саморозвиток, здатність взаємодіяти з оточуючими людьми, планування професійної і особистісної кар'єри. До якостей, які характеризують особистість, здатну до вироблення в собі професійно-трудової компетентності, – це активність, цілеспрямованість, самостійність, відповідальність за події власного життя, сталість і широта життєвих цінностей.

Структура поняття «готовність» учня до усвідомленого вибору професії формується у старшому підлітковому віці, і базується на інформаційній, мотиваційно-ціннісній (стосується таких особистісних утворень – «Я»-концепції, спрямованості, потреб, ціннісних орієнтацій, рис характеру) та практичній складових готовності. В. Бондарем і К. Рейдою запропоновано вивчати сформованість професійної і особистісної готовності. Професійну готовність можна оцінювати за такими показниками: технологічні знання, операційні навички та інтелектуальні вміння, особистісну готовність – за самостійністю, орієнтованістю та дисциплінованістю в процесі виконання завдань [1, с. 65-127].

Готовність до прояву професійно-трудової компетентності, на думку Є. Клімова, забезпечують такі внутрішні особистісні ознаки (показники): висока реалістична самооцінка, спілкування, енергічність.

В «Спеціальній методиці трудового навчання», яка читається на V курсі, на нашу думку, важливо продемонструвати студентам варіативність підходів різними вченими до формування того чи іншого компонента розглянутої компетентності, щоб майбутні фахівці з корекційної освіти усвідомлювали багатоваріантність вирішення проблем – не існує в житті одного, раз і назавжди «вірного» і безпомилкового шляху в процесі вирішення фахових завдань.

Структура курсу представлена трьома розділами: перший – «загальні дидактичні основи викладання трудового навчання» (включає принципи, методи, засоби, форми трудового навчання, розглядається місце професійно-трудової компетентності в структурі особистості: зв'язок її із здібностями, інтелектом, характером, темпераментом людини; другий – «методика формування загальнонавчальних компетенцій і якостей особистості», яка включає психолого-педагогічні умови формування загальнонавчальних знань, умінь, навичок в учнів 1-3 класів, а саме: орієнтуватися у завданні, підбирати необхідний матеріал, засоби праці, планувати свою діяльність, здійснювати самоконтроль у процесі виконання завдань згідно програмних вимог. Звертається увага студентів на завдання вчителя початкових класів щодо здійснення виховного впливу (морального, естетичного, фізичного тощо) на формування особистості школяра засобами урочної та позаурочної трудової діяльності – виховання інтересу до праці, працелюбності, організованості, цілеспрямованості, відповідальності, акуратності, вміння доводити справу до кінця, цінувати результати своєї праці та інших, взаємодопомоги; залучення до суспільно корисної праці, праці у природі. Велике значення в процесі виховання відіграє авторитет, власний приклад учителя, вимогливість до себе, рівень майстерності, педагогічний такт, загальна культура, знання психічних особливостей дітей, прийомів корекційно-розвивальної роботи. Іншим не менш важливим напрямком діяльності вчителя є здійснення комплексної профорієнтації: збір медико-психолого-педагогічних даних по кожному учню, робота з батьками стосовно вироблення спільного бачення професійного майбутнього їхньої дитини, здійснення професійної пропаганди, інформування, профконсультування дітей і батьків різними фахівцями. Включені до нього також зміст роботи вчителя і вихователя початкових класів щодо проведення профорієнтації; розкривається сутність принципу корекційної спрямованості трудового навчання під час виконання конкретних практичних завдань. звернена увага на якості особистості, які слід сформувати в учнів на даному етапі.

Третій розділ навчальної програми включає процес формування складових професійно-трудової компетентності в учнів старших класів (4 – 9 / 10 класів) на прикладі програм з квітникарства, швейної чи іншої програми. На даному етапі вивчається зміст консультування учнів, їхніх батьків стосовно існуючих напрямків трудового навчання у спеціальній школі; зміст діагностичної роботи шкільної ПМПК стосовно професійного підбору учням доступної професії, наводяться, зокрема, психологічні методики для пролонгованого вивчення школярів. Запропонована експрес-методика для педагогічного вивчення школярів учителем трудового навчання в 4-му класі. Розкривається завдання виконання професійних проб. Окремі теми присвячені реалізації принципу корекційної спрямованості в системі трудового навчання, а також здійсненню міжпредметних зв'язків трудового навчання з математикою, фізикою, побутовою хімією, природознавством, соціально-побутовим орієнтуванням. Наводиться подальший зміст профорієнтаційної роботи в старших класах. Окрема тема присвячена вивченню та аналізу професіограм професій столяра, швеї та ін., з'ясуванню якостей, рис характеру, які необхідні учню по закінченні вивчення курсу професійно-трудового навчання в спеціальній школі.

Зупинимось на методах, засобах, формах діяльності вчителя спеціальної школи, які забезпечують формування компетентного фахівця з певного напрямку трудового навчання.

Аналіз спеціальних наукових джерел дозволив з'ясувати, що до важливих методів, засобів, форм, що мають забезпечити формування професійно-трудової компетентності учнів, слід віднести такі: заняття з професійної орієнтації, виховні заходи профорієнтаційного спрямування, екскурсії на підприємства за напрямками професійно-трудового навчання, застосування професійних проб для уточнення майбутнього напрямку професійної діяльності школяра, різноманітні форми співпраці вчителя трудового навчання з медичними фахівцями, психологом, класним керівником, вихователем, батьками учнів, ринком праці, ведення картотеки на кожного учня з фіксацією в динаміці стану психофізичних якостей учня, властивостей, стану здоров'я, його нахилів, здібностей, прагнень, професійних планів батьків стосовно майбутнього вихованця тощо.

Окрім зазначених шляхів студентам-дефектологам важливо усвідомити, що реалізації компетентнісного підходу на уроках трудового навчання також будуть сприти: 1) використання ними міжпредметних зв'язків (із математикою, соціально-побутовим орієнтуванням, природознавством, географією, фізикою, побутовою хімією тощо); 2) розширення профілів підготовки учнів (до 3-4, з

урахуванням потреб регіонального ринку праці), 3) організація взаємозв'язку гурткової роботи та трудового навчання у школі, 4) інтеграція суспільно корисної продуктивної праці і професійно-трудоного навчання, 5) реалізація в процесі трудового навчання принципів соціальної значущості праці, диференційованості та доступності її змісту, відповідності трудовим можливостям учнів, системність в організації особистісно орієнтованого освітньо-реабілітаційного процесу (медична, психологічна, трудова реабілітація), 6) підвищення вимогливості дефектологом до власної педагогічної, психологічної культури і компетенцій, безперервна освіта і самоосвіта, педагогічна майстерність, 7) застосування таких форм роботи на уроках: методу проєктів (на етапі закріплення, узагальнення знань і вмінь), вирішення ситуаційних завдань, моделювання реальних ситуацій, організація праці учнів на основі колективної форми (бригада, ланка, група та ін.), поопераційний розподіл обов'язків між учнями з подальшим їх кооперуванням, 8) формування професійно важливих особистісних якостей і рис характеру: працьовитості, наполегливості, самостійності, орієнтованості в завданні, самоконтролю, дисциплінованості, свідомого дотримання вимог охорони праці, адекватної оцінки виконаної роботи, колективізму, чесності, ціннісного ставлення до результатів своєї діяльності та праці інших, власного здоров'я, висловлювання думки стосовно можливих варіантів виконання завдання тощо.

Теми навчальної програми присвячені формуванню кожній складовій загальношкільної та професійно-трудоної компетентностей. З цією метою студентам важливо надавати завдання щодо аналізу та узагальнення різних підходів учених, які досліджували різні аспекти формування тих чи інших компетентностей. Наприклад, Л. Мирський перед учителем трудового навчання на першому етапі роботи учнів у шкільних майстернях (у IV класі) ставить такі основні завдання: сформувати активний пізнавальний інтерес учня до трудової діяльності під час занять; профорієнтаційна робота з учнями та їхніми батьками щодо обраного профілю трудової діяльності; навчити учнів усвідомленому, правильному виконанню прийомів; виховання в учнів організаційних умінь і навичок в майстерні (підготовка себе, робочого місця до роботи, прибирання його після роботи тощо); вимоги стосовно швидкості виконання завдань поки що не ставляться [6, с. 43-44]. Ці завдання обов'язково слід доповнити висновками досліджень інших учених, зокрема, Б. Пінського, К. Турчинської та ін. Важливим для практики роботи вчителів трудового навчання є узагальнення досліджень безпосередньо В. Бондаря, Г. Дульнєва, Г. Мерсіянової, В. Синьова, О. Хохліної, і тих учених, які під їхнім керівництвом здійснювали науковий пошук ефективних педагогічних і психологічних умов, засобів впливу трудової діяльності на інтелектуальний розвиток учнів спеціальних шкіл (щкіл-інтернатів) різної вікової категорії.

Розроблена нами навчальна програма «Спеціальна методика трудового навчання» для студентів спеціальності «корекційна освіта» має озброїти їх, як майбутніх вчителів спеціальної школи, не тільки уявленнями, розумінням особливостей формування загальних і спеціальних компетентностей, якостей особистості розумово відсталих дітей, змістом профорієнтаційної роботи, але й методикою трудового навчання, метою і кінцевим результатом якої на сьогодні є відповідний рівень сформованості у випускників школи професійно-трудоної компетентності. Отже, сучасним показником ефективності діяльності випускника-дефектолога на посаді вчителя трудового навчання є рівень сформованості професійно-трудоної компетентності у вихованців спеціальної школи (школи-інтернату). Підґрунтям успішної діяльності вчителя трудового навчання є здатність навчатися протягом усієї професійно-трудоної діяльності, вміння системно працювати над науковими першоджерелами, узагальнювати набутий досвід, слідувати за досягненнями у техніці, матеріалознавстві, технологіях виробництва, що постійно змінюються і удосконалюються.

Наступним напрямком нашої роботи буде аналіз результатів сформованості професійно-трудоної компетентності у розумово відсталих школярів (згідно представлених в роботі складових).

Використана література:

1. Бондар В.І., Рейда К.В. Особливості формування трудової компетентності розумово відсталих учнів: Навчальний посібник / В.І. Бондар, К.В. Рейда. – К.: «МП Леся», 2010. – 168 с.
2. Збірник законодавчих актів і нормативних документів з питань соціально-правового захисту дітей. – К.: Столиця, 1998. – 516 с.
3. Мерсіянова Г.М. Підвищення ефективності трудового навчання розумово відсталих школярів на основі удосконалення його змісту // Теорія і практика олігофренопедагогіки – 2006. - №1. – С.31-45.
4. Миронова С.П. Підготовка вчителів до корекційної роботи в системі освіти дітей з вадами інтелекту: Монографія. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2007. – 304 с.

5. Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: Підручник. – Частина I. Загальні основи корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіки). – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. – 238 с.
6. Мирский С.Л. Методика профессионально-трудового обучения во вспомогательной школе. / С.Л. Мирский. – М.: Просвещение, 1980. – 183 с.

References

1. Bondar V.I., Rejda K.V. Osoblivosti formuvannya trudovoji kompetentnosti rozumovo vidstalih uchniv: Navchalnij posibnik / V.I. Bondar, K.V. Rejda – K.: «MP Lesja», 2010. -168s.
2. Zbirnyk zakonodavchych aktiv i normatyvnykh dokumentiv z pytan sotsialno-pravovoho zakhystu ditey. – K.: Stoltytsya, 1998. – 516 s.
3. Mersiyanova H.M. Pidvyshchennya efektyvnosti trudovoho navchannya rozumovo vidstalych shkolyariv na osnovi udoskonalennya yoho zmistu // Teoriya i praktyka olihofrenopedahohiky – 2006. - №1. – S.31-45.
4. Myronova S.P. Pidhotovka vchyteliv do korektsiynoi roboty v systemi osvity ditey z vadamy intelektu: Monohrafiya. Kamyanets-Podilskyu: Abeta-NOVA, 2007. – 304 s.
5. Synov V.M. Korektsiyna psykhopedahohika. Olihofrenopedahohika: Pidruchnyk. – Chastyna I. Zahalni osnovy korektsiynoi psykhopedahohiky (olihofrenopedahohiky). – K.: Vyd-vo NPU imeni M.P. Drahomanova, 2007. – 238 s.
6. Mirskij S.L. Metodika professionalno-tudovogo obucheniya vo vspomogatelnoj shkole. / S.L. Mirskij. – M.: Prosveshchenie, 1980. – 183 s.

Товстоган В.С. Решение проблемы формирования профессионально-трудо­вой компетентности в умственно отсталых учащихся в системе подготовки студентов-дефектологов

В статье рассматривается проблема формирования профессионально-трудо­вой компетентности в умственно отсталых учащихся в системе подготовки студентов-дефектологов. Как один из способов решения данной проблемы, представлена учебная программа «Специальная программа трудового обучения», которая основана на авторской модели профессионально-трудо­вой компетентности. Модель данной компетентности состоит из трех блоков: блок способностей и интеллектуальных действий, блок личностных качеств и профессионально-трудо­вой. Последний блок включает когнитивную, организационно-операционную, графически-технологическую, профориентационную, экономическую и социальную компетентности. Показателями ее сформированности были определены мотивационный, поведенческий, ценностно-содержательный аспекты, знания, эмоционально-волевая регуляция процесса и результата выражения компетентности учащимися. Содержание учебной программы для студентов содержит три раздела: общедидактический, формирования общих способностей и качеств личности, специальных способностей и качеств личности.

Ключевые слова: профессионально трудовая компетентность, подготовка студентов-дефектологов, специальная методика трудового обучения, ученики специальной школы.

Tovstogan V.S. The decision of problems of formation of professional competence in mentally retarded students in the system of training of students of special education

The article considers the problem of formation of professional competence in mentally retarded students in the system of training of students of special education. As one way of solving this problem presented a training program «Special program of vocational studies», which is based on the author's model of vocational competence. The competence model consists of three blocks: block abilities and intellectual actions, a unit of personal qualities and professional labor. The last block includes cognitive, organizational, operational, technological, vocational, economic and social competence. The characteristics of its sformirovali were determined motivational, behavioral, value-substantial aspects, knowledge, emotional-volitional regulation of process and result of the expression of competence by students. The content of the curriculum for students contains three sections: General didactic, the formation of General abilities and personal qualities, special abilities and personal qualities.

Keywords: professionally labour competence, preparation of studentov-defektologov, special method of the labour teaching, students of the special school.

Стаття надійшла до редакції 30.05.2016 р.

Статтю прийнято до друку 30.05.2016 р.

Рецензент: д.п.н., акад. Синьов В.М.

УДК: 376 – 056.36:616.899.2] - 053.5

Хайдарова О.С.

ПРО ПІДХІД ДО ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТА НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ПОМІРНОЮ РОЗУМОВОЮ ВІДСТАЛІСТЮ

Стаття присвячена результатам теоретичного аналізу літератури щодо особливостей розвитку пізнавальної, емоційної, особистісної та рухової сфер дітей з помірною розумовою відсталістю.

На сьогодні, зміни в контингенті спеціальної школи, зростання чисельності учнів з помірною розумовою відсталістю поставили серйозні питання щодо педагогічної роботи, підсилення корекційної спрямованості навчальної діяльності з дітьми, що мають помірну розумову відсталість, розробки навчального змісту, здійснення відповідного оцінювання знань з урахуванням їхніх особливостей тощо. Існує невідповідність між вимогами та реальним станом забезпечення адекватних умов навчання та розвитку дітей з помірною розумовою відсталістю, які характеризуються недорозвитком всіх психічних